

УДК 316. 346. 2(082)

Ковальчук Ірина,*кандидат філософських наук,***Лось Зоя,***асистент кафедри гуманітарних наук,**Луцький інститут розвитку людини Університету “Україна”*

ФІЛОСОФІЯ СТАТІ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СТАТІ

Філософія статі розглядається як явище, що відображає духовні та душевні виміри людського буття. Приділено увагу андрогін-аналітичному підходу до проблеми статі, сутність якого – визнання рівноправності чоловічого та жіночого й необхідності їх партнерської взаємодії на психологічному, соціальному та екзистенціальному рівнях.

Ключові слова: *філософія статі, стать, андрогінність, метаантропология, фемінізм, патріархальність.*

Kovalchuk Irina, Los Zoya. Philosophy of sex: essence and basic approaches to the problem of sex

Філософія пола рассматривается как явление, отражающее духовные и душевные измерения человеческого бытия. Уделено внимание андрогин-аналитическому подходу к проблеме пола, суть которого – признание равноправия мужского и женского и необходимости их партнерского взаимодействия на психологическом, социальном и экзистенциальном уровнях.

Ключевые слова: *философия пола, пол, андрогинность, метаантропология, феминизм, патриархальность.*

Kovalchuk Irina, Los Zoe. Philosophy of sex: the essence and basic approaches to sex

Philosophy sex is regarded as a phenomenon that reflects the spiritual and emotional dimensions of human existence. It is given attention to the androhin-analytical approach to the problem of sex with a main – the recognition of equal rights for men and women and their need for networking of psychological, social and existential levels.

Key words: *philosophy of sex, gender, androhinnist, metaantropolohiya, feminism, patriarchal.*

Проблема статі актуалізована сьогодні в зв'язку з виходом у простір культури та цивілізації жінки, яка прагне рівних та вільних стосунків зі світом чоловіків. Адже у XX столітті принципово змінилися відносини чоловічого та жіночого начал, бо жіноче, яке перебувало у сутінках протягом століть, вийшло на перший план. Щобільше, воно вимагає врахування своєї своєрідності.

Початок III тисячоліття характеризується спрямованістю людства до відкритості, діалогічності, толерантності як найважливіших людських цінностей, що долають відчуження та самотність.

Таке подолання можливе лише шляхом об'єднання можливостей чоловічого та жіночого. Адже у чоловіка та жінки є екзистенціальні й психологічні особливості, які взаємодоповнюються. Об'єднуючись, ці особливості дають можливість долати, здавалося б, нерозв'язні суперечності.

Метою статті є з'ясування основних підходів у філософії статі до проблеми статі та розуміння її як явища, що відображає духовні та душевні виміри людського буття.

Починаючи з часів античності, проблема статі традиційно поставала лише як маргінальна проблема і лише на початку нашого століття вона починає привертати увагу філософів. В історії європейської філософської думки феномен статі, як правило, пов'язувався з феноменом любові. Платон розглядає статі як результат розриву і втрати андрогенної цілісності. В епоху Відродження феномени статі та любові досліджують М. Фічіно та Л. Пізано. Проблема статі посідає особливе місце у творчості А. Шопенгауера, який аналізує різницю між чоловіком та жінкою як самодостатньою та несамодостатньою особистостями. Ф. Ніцше у своїй філософії статі розглядає статі у контексті трансформації людини у Надлюдину. Проблеми з'ясування чоловічості та жіночості як метафізичних та психологічних принципів присвячена творчість О. Вейнінгера. В. Соловйов розглядає ідею Вічної Жіночості. В. Розанов висуває ідею третьої статі. З. Фрейд розглядає статі як основу формування фундаментальних комплексів людської психіки – Едіпа та Електри. К. Юнг досліджує чоловічість та жіночість як архетипи колективного позасвідомого.

Велику роль у становленні та розробці філософії статі відіграли дослідження відомого філософа, “володаря дум XX сторіччя” М. Бердяєва. Мислитель зазначав, що це питання є головним для філософської антропології. Воно звучить у таких його відомих роботах, як “Філософія свободи”, “Призначення людини” та “Смисл творчості”. Це дає підстави говорити про наявність у мислителя сталої розробле-

ної концепції, на основні положення якої варто звернути увагу.

Проблема статі у М. Бердяєва постає органічною частиною його філософської антропології. Вважає, що без розуміння людини як статевої істоти неможливо усвідомити “метафізичні корені її ества”. “Стать набагато ширша і глибша того, що ми називаємо в специфічному смислі статевою функцією” [2]. На перший погляд, таке розуміння людини мислителем як істоти статевої, сексуальної, наближує до психоаналізу Фрейда. Однак, на відміну від останнього, що тлумачить стать у термінології науки, М. Бердяєв аналізує проблему статі в термінології релігійної філософії. Центральною точкою в цьому аналізі є властивий для християнської антропології взагалі погляд на людину як природно-неприродну істоту, що поєднує в собі духовне і матеріальне начала. Він вважає, що проблема людини не може бути осмислена ні в межах наукового, ні позитивістського мислення, а лише в межах християнської антропології.

Мислитель будує антропологічну метафізику, спираючись на антропологічний міф про людину – ідею андрогінності. Наполягає на тому, що “людина по своїй ідеї, по Божому замислу про неї є істотою цільною, чоловічо-жіночою, солярно-телургічною, “логічною” та стихійною. І лише як істота цілісна, вона є істота цнотлива...” [1, с. 69]. Саме з падінням андрогіна, тобто статевим розривом цілісності людини, філософ пов’язує первородний гріх, внаслідок якого була втрачена людська непорочність та утворена дурна чоловічість та дурна жіночість.

Життя статі, статеve життя, на думку М. Бердяєва, як наслідок розірваності людства на дві половини в цілому супроводжується дисгармонією і конфліктами, “поневоленням і тиранією”, неспокоєм і драматизмом. У статевоmu потязі є болісна надмірна енергія, яка сама по собі сліпа і вимагає виходу в світ, в об’єкт. Стать, на думку М. Бердяєва, це викинутість назовні, об’єктивізація і детермінованість, екстеріоризація і роздробленість, прикутість і рабство. На статевоmu з’єднанні в його “оголеному” вигляді, вважає М. Бердяєв, лежить печать занепаду людини, те, що повертає її до тваринного царства, що поневолює її.

Згідно з М. Бердяєвим, жіноче і чоловіче начала є не лише сутнісними характеристиками історичних чоловіків і жінок, тобто антропологічними, але категоріями космічними. “Не лише в людині, але й космосі є статевий розподіл чоловічого і жіночого і їх статеve з’єднання”, – пише він [2]. Щодо відношення до чоловічого і жіночого, то воно у М. Бердяєва не рівнозначне. З моменту диференціації

чоловічого і жіночого вони продовжують зберігати свою андрогенну природу, проте втілюють різні за значенням комічні сили. “В порядку світу чоловіче і є переважно антропологічне, людське начало, жіноче – начало природне, космічне. Чоловік-людина через жінку пов’язаний з природою, з космосом, поза жіночим він був би відрізаний від душі світу, від матері-землі. Жінка поза зв’язком з чоловіком не була б цілком людиною, в ній надто сильна темна природна стихія, безлика і безсвідома. В жіночій стихії, відділеній від чоловічої, немає особистості. Чоловік усвідомлює активну задачу антропоса щодо космосу” [2]. Різна оцінка чоловічому і жіночому яскраво проявляється і в наступному висловлюванні філософа: “Жінка – істота зовсім іншого порядку, ніж чоловік. Вона набагато менше людина, набагато більше природа” [2]. Вважає, що саме вона є носієм статевої стихії, вона вся стать, статево життя захоплює її цілком, “оскільки вона жінка, а не людина”. Це характеризує її онтологічно і психологічно: вона постає як більш одностороння, порівняно з чоловіком, не здатною до повноти буття, схильна до меншого відчуття особистості і більшої залежності від окремих психічних станів, схильна до істерії, періодично – переживань, гіпнозу та одержимості. Таким чином, її природа постає жахливо чужою щодо природи чоловіка. Щобільше, автор “Філософії нерівності” критикує прагнення жінок позбутися своєї односторонності, як спотворення істинної природи, як лжебуття. Аналогічно він критикує і чоловіків (зокрема, О. Блока, А. Белого), які проявляють надмір жіночості, нестача активно чоловічого ставлення до реальності. Категорично виступає проти змішання твердих границь жіночого і чоловічого.

Низка вищезазначених ідей філософа свідчить про деяку ворожість до жіночої статі. Так, М. Бердяєв говорить про жіночу сексуальність як темпоральне та просторове явище, вважаючи, що в чоловікові секс набуває більш диференційованої та спеціалізованої форми, тоді як у жінці він розливається по всій плоті її організму, повністю захоплюючи її душу. “Жінка вся є стать, її статево життя – все її життя, захоплює її цілком, оскільки вона жінка, а не людина” [2]. Бо лише в жінці, вважає М. Бердяєв, стать первинна і захоплює її суть і є виразом родової стихії. Тоді як у чоловікові завжди сильніша особистість [1, с. 206]. У такій інтерпретації поняття людини звучить гендерно-нейтрально, але як тільки-но виникає дискурс про секс, то стає очевидним, що воно автоматично ідентифікується з його маскулініним змістом, при цьому маргіналізуючи, або, швидше, повністю виключаючи із нього присутність жінки.

Такі погляди Бердяєва свідчать про певне зневажання жіночого та констатування зверхності чоловічого начал, хоча і визнається значущість жіночого як необхідна передумова зв'язку чоловічого з душею світу, землею. Аргументом стосовно того, що жінка “набагато менше людина”, є асоціація несвободи у Бердяєва із природою (саме жінка у нього “набагато більше природа”), а свободи – із стрибком з царства необхідності в царство свободи. Оскільки саме природне буття є буттям зовнішньої необхідності, то підпорядкування людини природним законам робить її рабом. Тому жінка не здатна до творчості повною мірою подібно чоловікові. Мовою психоаналізу творчість є сублимована сексуальна енергія, але жінка найменш здатна до такої сублимації, адже її буття є переважно природним.

Символізація жінки не просто як природного, а природно-пасивного начала в історії філософії має тривалу традицію і бере початок в античній філософії, зокрема, у Аристотеля. Він вважав, що жінки відіграють головним чином матеріальну роль, у той час як чоловіки постають джерелом духовності. На його думку, жінки мають вегетативну і рушійну душу та навіть деякі ступені раціональності, позбавленої однак здатності до “доказового” мислення. Жінкам бракує духовного елемента, ентелехії, що не лише є специфічно чоловічою, але й мислиться Аристотелем як чоловічий внесок у репродуктивність. Оскільки жінки не зовсім позбавлені творчого принципу духу, Аристотель зображує їх насамперед як реципієнтів. Жінки як матеріальне начало лише пасивно приймають тих, хто несе в собі життя. Активним агентом є дух, і лише він породжує, формує життя. Аристотель ототожнює інтелектуальну, духовну діяльність з когнітивними актами логічних доведень, зокрема судженнями щодо справедливості. Тому вважає, що ті, кому бракує інтелекту, не здатні до моральних суджень і повинні підкорятись. І оскільки жінці бракує духовності, це виправдовує її підпорядковане становище в суспільстві. Біологічно і морально недостатня, вона існує на матеріальному рівні, де її бажання відповідно фіксовані [5, с. 575].

У християнстві залишаються подібні, хоча і модифіковані певною мірою, підлаштовані під власну ідеологію, погляди на роль та місце жінки в суспільстві, де на ранньому етапі отцями церкви багато обговорювалось питання про жіночу матеріальну плоть, яка викликала жах своєю здатністю провокувати чоловіків на неконтрольовану пристрасть. Августин ясно зазначає, що падіння людини сталося не через сам статевий акт, а через той стан, що передував йому, тобто через хіть, що оволоділа Адамом і Євою. Жінка тут постає вже не просто

нейтральним втіленням матеріальності. Матерія, оскільки вона позбавлена Духа, постає як позитивне зло, і жінка як матерія є злом і становить потенційну загрозу для чоловіка. З цієї точки зору матерія і дух протилежні один одному та відповідають чоловічому і жіночому принципам. Дух асоціюється як з принципово раціональним, етичним, так і творчим, божественним. В обох випадках він вищий за матерію, пасивну жіночу потенцію і повністю визначає її. Матеріальна, жіноча природа має темну владу і повинна бути підпорядкована і контрольована [5, с. 576]. Таким чином, низка поглядів М. Бердяєва щодо ролі жінки і чоловіка в суспільстві, їх відносин є своєрідним продовженням традицій минулого.

Загалом, проблема статі у М. Бердяєва тісно переплітається з проблемою свободи, творчості, самореалізації особистості, любові та сексу. Питання статі і любові продовжує залишатися дуже важливим і для всього нашого релігійно-філософського й релігійно-суспільного світогляду. Головним недоліком всіх соціальних теорій постає лицемірне ігнорування джерела життя, винуватця всіх людських історій – статевої любові. Необхідно визнавати амбівалентний характер статі і любові, з якими пов'язана таємниця розриву в житті і таємниця єднання; а ще – зі статтю і любов'ю пов'язана також таємниця індивідуальності і безсмертя.

М. Бердяєв переконаний у тому, що існує суттєве протиріччя між любов'ю та дітонародженням, бо останнє є завжди знаком особистої невдачі у досягненні досконалості, провалом у досягненні вічності. Той, хто народжує, і той, хто народився, прирікають себе на недосконалість та загибель. Народження дітей веде до “розпаду особистості, до поганої нескінченності, а не до хорошої вічності” [2]. Все це відбувається тому, відповідно до поглядів філософа, що процес формування особистості та можливість здійснення її у творчості виключає реалізацію людини як тілесної істоти через народження іншої людини. Якраз навпаки, в утриманні від народження дітей М. Бердяєв бачить потужне джерело для творчості. А оскільки “особистість є принцип творчості, а не народження, то енергія, пов'язана з народженням, трансформується та сублимується”, – говорить він [1, с. 71]. У статевому акті, який прямо пов'язується з репродуктивною здібністю людини, він бачить лише тимчасове злиття плоті обох у єдину плоть, а не повне злиття особистостей, що повинно, на думку мислителя, відбутися у любові. Статеві стосунки можуть породити лише ілюзорну форму єдності, яка, навпаки, ще більше людей роз'єднує, а не об'єднує.

Можна дійти висновку, що філософська рефлексія статі М. Бердяєва ґрунтується на тривалій філософській традиції, тій її домінантній лінії, що розглядає підпорядковане становище жінки як природне і невідворотне, принаймні в соціальному світі.

Можливість відновлення рівноваги, гармонії, втраченої первинної андрогінної природи мислитель бачить у творчості, що виражає зв'язок людини з Богом. М. Бердяєв відстоює ідею про те, що найвища любов, що поєднує чоловіка та жінку, дух та плоть, здійснюється лише через взаємний зв'язок Божества з людиною у “боголюдстві”. Найбільш прониклива близькість у такому випадку можлива не між чоловіком та жінкою, і, звичайно, не у їх тілесному статевому злитті, а у духовному поєднанні людини та Бога. Таким чином, філософ намагається довести вищість духу над тілом, андрогенної природи людини над статевою.

М. Бердяєв продовжує та розвиває міркування Платона, ставлячи ідею андрогінізму в центр своєї філософії статі. Він пише: “Стать – це те, що повинно бути подолане, стать – це розрив. Поки залишається цей розрив – немає індивідуальності, немає цілісної людини”. І продовжує: “Чоловік тільки стать, половина, він продукт світової розірваності... І жінка – стать, половина” [3]. Отже, подолання статевої розірваності М. Бердяєв вбачає в подоланні статі через утвердження нової цілісної індивідуальності. А після цього – з'єднання з іншою цілісною індивідуальністю через любов-андрогінізм, що долає половинчастість.

Мислитель пропонує ідею творчого андрогінізму, що долає розірваність статей через дух та в дусі. Філософ пише: “Любов – акт творчий, що створює інше життя, що долає рід та природну необхідність. В любові стверджується особистість, єдина, неповторна” [3].

Тлумачення М. Бердяєвим андрогінізму як духовно-творчого єднання чоловічого та жіночого є однією з ідей філософії статі – сучасної галузі філософського знання, що досліджує стать як психологічний, соціально-культурний та екзистенційний феномени.

У сучасній українській філософії проблема статі активно розробляється через призму взаємовідносин у людському бутті “прогресистської” та “непрогресистської” тенденцій, пов'язаних з “патріархальним” та “матріархальним” способами людського світовідношення. Безумовно, у сучасному світі сьогодні домінує “прогресистська”, чоловічо-патріархальна тенденція, представники якої стверджують про історичну приреченість “непрогресистської” жіночо-матріархальної тенденції. Проте це не означає, що не потрібно зовсім замислюватися

над тим, “чи не є історично приреченим ...прогресизм, принаймні у тих своїх різновидах, котрі пов’язані із техногенною цивілізацією” [6, с. 13].

На перший погляд, негативна характеристика “прогресизму” спонукає до відмови від нього. Але в кінцевому підсумку це може призвести лише до відмови від чоловічості у людському бутті. Тому ймовірніше, що мову треба вести не про домінування чи придушення одного з начал, а про їх гармонійне співіснування.

Якщо спробувати з’ясувати передумови такого світовідношення (а саме: домінування патріархату), то в західній культурі це спричинене ймовірніше через порівняння жіночого та чоловічого як матерії та духу.

Сьогодні з необхідністю вимагає виходу із замкнутого на собі “прогресистського” світовідношення, виходу за межі однобічності “фалоцентризму” та “патріархалізму” з його цивілізаторським оптимізмом.

Окрім того, варто взяти до уваги той факт, що напруженість взаємин “прогресистської” та “непрогресистської” тенденцій буття людини є не лише теоретичною конструкцією, але й актуально-практичною, від розв’язання якої залежить якість життя людського роду [7, с. 265-268]. Чоловіче і жіноче начала у фізичній взаємодії породжують біологічне життя людського роду. Хоча нас у цьому випадку цікавить не фізична, а більш глибинна взаємодія чоловічого і жіночого, як постійне оновлення буття людського роду в його духовно-особистісних аспектах. Щобільше, що в сучасних умовах саме ці аспекти, як ніколи, в історії стають чинником виживання людини на нашій планеті. Власне, все це актуалізує розуміння природи чоловічого та жіночого, як принципів у людському бутті, внутрішньо властивих людині, й можливості їх мета-фізичної та мета-природної взаємодії.

Відповіддю патріархальним поглядам на стать стають погляди феміністичні. Феміністичні теорії роблять спробу підняти жінку з колін і надати їй рівні права з чоловіком. Так, цікаві роздуми про стать та відмінності в психологічному розвитку чоловіка та жінки можна побачити в праці американського антрополога та психолога К. Гілліган “Іншим голосом. Психологічна теорія та розвиток жінок”. Авторка переконана, що статева ідентичність у дитини формується до трьох років, коли з нею більше спілкується мати [4].

Сучасна філософія статі поряд із відомими в історії людства патріархальним та феміністичним підходами щодо проблеми статі пропонує андрогін-аналітичний підхід. У наукових доробках київського філософа Н. Хамітова “Межі чоловічого та жіночого”, “Філософія і

психологія статі” розкривається чоловічість як духовність, а жіночість як душевність. Сутність статі, на думку дослідника, виявляється у її екзистенційності. Екзистенційна чоловічість як духовність є “здатність до творчого поривання, радикального самотрансцендування, до виходу за будь-які межі” [9, с. 48]. Екзистенційна жіночість як душевність є “здатність до співчуття та любові” [9, с. 48]. Духовність та душевність – характерні ознаки будь-якої людини незалежно від її статі. Тому потрібно говорити про гармонійну взаємодію духовності та душевності людської особистості. Отже, опозиція чоловічого як духу та жіночого як матерії, що розглядалась М. Бердяєвим, сьогодні не має підстав і знімається.

Філософія статі – галузь філософського знання, що “досліджує екзистенційну стать в її єдності з іншими виявами статі – біологічним, соціально-культурним та психологічним” [9, с. 49]. Філософія статі досліджує різні екзистенційні виміри людського буття. Аналізуються конфлікти чоловічого та жіночого, їх продуктивне розв’язання, проблеми свободи та любові, гармонії, що розкриває внутрішню свободу через самореалізацію і самоствердження.

У сучасній філософії статі Н. Хамітов виокремлює три методологічні парадигми: бінарно-есенційну, бінарно-плюральною та синтетично-плюральною [8, с. 286-287]. Бінарно-есенційна парадигма передбачає жорстке роз’єднання чоловічого та жіночого шляхів буття (найбільш яскраво ця парадигма виявилась у роботах З. Фрейда, О. Вейнінгера). Щодо бінарно-плюральної парадигми, то бінарність є фундаментальною ознакою людського (у працях Е. Фромма). Синтетично-плюральною – ґрунтується на досягненні можливості розв’язання суперечності чоловічого та жіночого в синтезі, враховуючи плюральність виявів такого синтезу (К. Юнг, С. Бем). Ідеї синтетично-плюральної парадигми розділяє андроген-аналіз, основним концептом якого стає андрогінізм.

Н. Хамітов уводить поняття “андрогінізм” (від грец. “andros” – чоловічий, “giness” – жіночий), що відображає гармонію екзистенційної суті жіночого та чоловічого. Використання андрогінізму (як і андроген-аналітики, андроген-аналізу) “виводить філософію статі за межі як маскуліноцентризму, так і феміноцентризму” [8, с. 240]. Такий аналіз із позиції філософії статі допомагає встановити взаєморозуміння, взаємоповагу між жінкою і чоловіком на психологічному та соціальному рівнях. Консенсус можливий завдяки спілкуванню. Сутність андрогін-аналітичного підходу – не лише визнання рівноправності чоловічого та жіночого, а й постулювання необхідності їх

партнерської взаємодії на психологічному, соціальному та екзистенціальному рівнях.

Метаантропологія є методологічною основою андрогін-аналізу, як вчення про екзистенціально-особистісні виміри людського буття та умови плідної комунікації у цих вимірах, а також про фундаментальні тенденції розвитку людського роду і пов'язані з ними колізії.

На нашу думку, метаантропологічна методологія є евристично плідною для осягнення феноменів статі та любові, передусім, тому, що її центральною ідеєю є ідея трьох екзистенціальних вимірів людського буття (буденного, граничного та метаграничного), яка відкриває нові горизонти для осягнення плідної взаємодії чоловічого та жіночого та осмислення деструкції в їхніх стосунках.

Цілком очевидно, вважає сучасна дослідниця, психоаналітик школи андрогін-аналізу С. Крилова, що подолати відчуженість статей можна насамперед шляхом конструктивного взаємодоповнення чоловічих та жіночих рис у духовно-душевному спілкуванні та співпраці чоловіка і жінки. Саме в метаграничному бутті можливе об'єднання статей в єдине ціле – через любов, що долає розірваність та відчуження статей. Справжня любов означає не тільки взаємне екзистенціально-психологічне доповнення, а й збагачення. Мова йде про жінку, яка, не втрачаючи своєї душевності, стає активною та філософічною, набуває стратегічного мислення, і чоловіка, який стає тактовним та гнучким у прийнятті рішень та проведенні їх у життя. Така любов сприяє набуттю самодостатності, позбавляючи інфантилізму як чоловіка, так і жінку [4].

Чоловічість-духовність та жіночість-душевність розглядаються як принципи, що є в кожній людині, незалежно від її біологічної статі. Їх гармонійна чи дисгармонійна взаємодія спричиняє або актуалізацію особистості, або її пригнічення, яке призводить до переживання внутрішньої самотності.

Сучасний андрогін-аналіз розглядає статі не лише як біологічний, соціально-культурний та психологічний феномени, але насамперед як екзистенційний феномен. Саме екзистенційна статі – екзистенційна чоловічість як духовність та екзистенційна жіночість як душевність постають головним предметом філософії статі. Філософсько-антропологічний дискурс у проблематиці статі породжує більш уважне ставлення до людського світовідношення як амбівалентного та полярного. Філософська антропологія як філософія статі відтворює глибинну приреченість людської екзистенції поділятися на статі як шляхи буття і зображує необхідність внутрішньої, особистісної комунікації

між цими шляхами буття, рівновага яких і становить по-справжньому людяне буття.

Таким чином, ідеї, актуалізовані М. Бердяєвим, – прагнення усвідомити сенс чоловічого і жіночого, можливості взаємодоповнення, – залишаються актуальними для сучасної епохи і стали основою для вивчення статі у сучасному напрямі її досліджень – філософії статі, яка започаткувала, крім патріархального та феміністичного підходів щодо проблеми статі, андрогін-аналітичний підхід. Термін “філософія статі та любові” й аналіз категорії “андрогінізм” як духовно-творчого єднання чоловічого та жіночого у М. Бердяєва виступають одним із джерел сучасної філософії статі та метаантропології. Принципова особливість сучасної філософії статі полягає у комплексному підході до проблеми статі та розуміння її як явища, що відображає духовні та душевні виміри людського буття.

Список літератури:

1. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1993. – 383 с.
2. Бердяев Н. А. Смысл творчества (Опыт оправдания человека) / Н. А. Бердяев. – М. : Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/berdn01/index.htm>.
3. Бердяев Н. А. Эрос и личность: Философия пола и любви / Н. А. Бердяев. – М., 1989 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://heatpsy.narod.ru/zberd.html>.
4. Крилова С. А. Статья і любов: від гендерної рівності до гендерного партнерства / С. А. Крилова // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, – 2004. – № 39. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Krylova_1.htm.
5. Метаморфози свободи: спадщина Бердяєва у сучасному дискурсі (до 125-річчя з дня народження М. О Бердяєва): Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при Українському філософському фонді. – Вип. 1. – К. : Вид. ПАРАПАН – 2003. – 648 с.
6. Табачковський В. Г. Людина – екзистенція – історія / В. Г. Табачковський. – К. : Либідь, 1996. – 184 с.
7. Філософія: світ людини: курс лекцій: навч. посіб. / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 432 с.
8. Хамітов Н. Історія філософії: проблема людини та її меж: навч. посіб. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова; ред. Н. Хамітова – К. : Наук. думка, 2000. – 272 с.
9. Хамітов Н. Філософія статі: прояснення предмета / Н. Хамітов // Філософ. думка. – 2000. – № 6. – С. 45-55.